

KÜRESEL GÜÇ DENGELERİ VE ORTADOĞU'YA YANSIMALARI AÇISINDAN UKRAYNA KRİZİ

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

“

Sosyalist Blok'un çöküşüyle Ortadoğu'da boşluk yaşansa da I. Körfez Savaşı ile ABD'nin bölgedeki varlığı perçinlenirken Rusya'nın etkisi gerilemiştir.

”

Rusya'nın Orta-doğu'ya ilgisi-nin tarihsel bir geçmişi söz konusudur. Çarlık Rusya'nın kral-ları, kendilerini Roma'nın deva-mı görerek Çar (Sezar) unvanı almış-lardı. Dolayısıyla özel-likle “Doğu Roma” olarak bilinen bölgeye hâkim ol-mayı hayal etmişlerdir.

Bu anlayışın bir parçası olarak da hem İstanbul ve Çanakkale denizleri üzerinden Akdeniz'e hem de Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na inme düşüncesinde olmuşlardır. Bugün Kafkaslar'da ve Doğu Avrupa'da Rusya ve ABD mücadelesinin Ortadoğu'ya da ciddi yansımaları olacaktır. Bu bağlamda son Ukrayna krizinin söz konusu bölgelerin bir keşişim alanı olduğu ve buradaki gelişmelerin diğer

bölgedeki Rus etkisi-varlığının gelecekteki şekillenmesine ilişkin ipuçları verebileceği söylenebilir.

RUSYA'NIN YENİDEN KÜRESEL AKTÖR OLMA GİRİŞİMLERİ

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Rusya, Doğu ve Batı kamplarını oluştururken, Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra ABD tek süper güç olarak kalmıştı. Ancak aradan geçen sürede Rusya hızlı bir şekilde toparlanarak ABD'nin karşısına alternatif güç olarak çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar ekonomik ve askerî olarak ABD'ye tam bir rakip olmasa da elinde nükleer silahların bulunması ve ciddi doğal gaz ve petrol kaynakları yanında eski emperyal emellerinin canlı olması dolayısıyla uluslararası alanda güçlü bir aktör olarak kendisini göstermek istemektedir. ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'daki kontrolü İngiltere'den devralmış ve bölge dengelerinin değişmesine izin vermemiştir. ABD'nin Ortadoğu'da bilinen öncelikleri İsrail'in koşulsuz desteklenmesi ve petrol akışının güvenceye alınması olmuştur. Soğuk Sa-

vaş döneminde Rusya da bölgedeki ve hatta Afrika'daki bağımsızlık mücadelelerini destekleyerek halkların sempatilerini kazanmaya çalışmış ve bölgede özellikle sol ve milliyetçi rejimlerle sıkı ilişki içerisinde olmuştur. Bunun en bilinen örneği, Mısır'da Batı karşıtı Cemal Abdünnasır yönetimiyle ve benzer çizgideki Baas rejimleriyle sıkı ilişkiler kurmuş olmasıdır. 1980'lerde Sovyetler Birliğinin Afganistan işgali de bölgede Rusya'nın itibarının azalmasına ve dinsel radikalizmin artmasına yol açmıştır. Sosyalist Blok'un çöküşüyle Ortadoğu'da boşluk yaşansa da I. Körfez Savaşı ile ABD'nin bölgedeki varlığı perçinlenirken Rusya'nın etkisi gerilemiştir. 11 Eylül saldırılarıyla ABD'nin önceliği terörle mücadele diye kodlanınca İslamcı grupları bastıran otoriter sol-seküler Arap rejimlerine de müsamaha gösterilmiştir. Bunun tek istisnası, ABD müdahalesiyle Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesidir. Rusya, Irak işgaline pek ses çıkarmasa da daha sonra Irak'ta İran'ın etkili olması dolaylı olarak Rusya'nın da bölgesel çıkarlarına uygun düşmüştür.

2011 yılında ortaya çıkan Arap Ayaklanmaları, ABD ve Rusya'nın Ortadoğu'daki rolünü etkilemiştir.

Arap Ayaklanmaları ile Tunus, Mısır ve Yemen'deki diktatörler, halk temelli protestolar neticesinde düşmüştür. Bunlar genellikle Batı ile ilişkileri olan diktatör rejimlerdi. Bunun istisnalarından biri Libya'daki Muammer Kaddafi rejimiydi ki o da Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) müdahalesiyle düşürülmüştür. Bu tutumu onaylamayan Rusya, aynı durumun Suriye'de tekrarlanmaması için Beşar Esad rejimini askerî ve diplomatik destekle ayakta tutmaya çalışmıştır. Rejimlerinin kırılmağa başladığını gören Arap yöneticileri bu gelişmeler üzerine de Rusya'yla iyi ilişkiler kurmuştur. Daha sonra bölgede görülen darbe temelli müdahalelere sadece Batı'nın değil Rusya'nın da itiraz etmediği görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Ortadoğu'daki demokrasi dalgasından ne Rusya ne de ABD memnun olmadığı gibi darbeci yönetimleri her ikisi de desteklemiştir. ABD ve Rusya, Ortadoğu'da birbirlerinin çıkarlarını tamamen göz ardı etmeseler de aralarındaki tenakuz az değildir. Örneğin, ABD Irak'tan çıkarken bölgede İran'ın bu kadar aktif olacağını ve ABD müttefiklerini rahatsız edeceğini hesaplamamıştır. Aynı şekilde, bölgede Rusya'nın etkinliğinin artacağı

ihtimalini de hesaba katmamıştır. Diğer taraftan ABD'nin Rusya ekonomisini sıkıştırmak için kullandığı petrol fiyatlarının düşürülmesi yöntemi yine Arap ülkeleri sayesinde gerçekleşmiştir. ABD'nin uyguladığı ambargolar ve son on yılda ABD telkinleriyle Suudi Arabistan'ın petrol fiyatlarını düşürmesi Rusya ekonomisini de ciddi sıkıntıya sokmuştur.

“

Ortadoğu petrolünün ABD için eskisi kadar hayati önemi olmadığı ve ABD'nin buradaki olası eksikliği başka yollarla giderebildiği söylenebilir. Bu durum, ABD'ye bölgede daha fazla esneklik sağlamaktadır.

”

Yine ABD, Esad rejimini desteklemeye gelen Rusya'nın Suriye'deki varlığına göz yumsa da ülkeye bu kadar yerleşeceğini, muhtemelen bu yerleşmenin ekonomik maliyetini göze alamaz diye yeterince dikkate almamıştır. Ama son dönemde Rusya, Suriye'de kalıcı olduğunu gösterdiği gibi Irak ve Körfez bölgesi ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirdi ve Libya'da askerî varlığını artırdı. Libya'daki varlığı Batı ile rekabetinde bir cephe daha açılması anlamına geldi. Her ne kadar Fransa ve Mısır gibi ülkeler Halife Hafter'i kurtarmak için Rusya'nın Libya'ya yerleşmesine göz yumsalar da Rusya'nın Afrika'da artan askerî varlığı Ukrayna, Kırım, Belarus ve Suriye'den sonra Avrupa'nın güneyinde (Afrika'dan) Rus tehdidini daha hissedilir kıldı. Son yıllarda ABD'nin kendi petrol ve gazını çıkarması, Ortadoğu petrol ve gazına ihtiyacını azaltmıştır. Petrolün

stratejik bir değer oluşu değişmediği için ABD şirketleri ve politikaları, enerji oyunlarının tarafı olmaya devam etmektedir ancak Ortadoğu petrolünün ABD için eskisi kadar hayati önemi olmadığı ve ABD'nin buradaki olası eksikliği başka yollarla giderebildiği söylenebilir. Bu durum, ABD'ye bölgede daha fazla esneklik sağlamaktadır. Şimdilik belirgin olmasa da bölgeden çekilme durumunda ABD'nin hayati çıkarları çok etkilenmeyecektir. Donald Trump ve kısmen Joe Biden yönetiminin bölgeden çekilme yönünde düşüncesinin olduğu görülmektedir.

UKRAYNA KRİZİNDE TEMEL BLOKLAŞMALAR VE ORTADOĞU'YA OLASI ETKİLERİ

Son yüzyılda iki imparatorluğu yıkılan Rusya, Vladimir Putin liderliğinde “üçüncü imparatorluk” dö-

nemi girişimlerini andıran politikalar izlemektedir. Bunun için de Birleşmiş Milletler (BM) kanunlarına aykırı bile olsa silah gücüyle komşu toprakları işgal edip ilhak etmekten çekinmemektedir. Rusya, 2007 yılında Gürcistan'a askerî müdahaleyle Abhazya ve Güney Osetya'nın otonom bir statüye evrilmesine yol açmıştı. 2014 yılında Kırım'ı işgal ederek ilhak etti. 2015 yılında Kırım'daki emrivakiyi unutturmak için Suriye'ye müdahale ederek Ortadoğu'ya tekrar dönmüştü. Şu zamanlardaysa güncel gerginliklerle Kırım, Suriye ve Libya'daki konumunu unutturmamayı ve pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Ukrayna'nın NATO'ya olası üye olarak kabul edilmesini kendisine hayati tehdit olarak gören Rusya, Ukrayna'yı işgal etme gerekçesiyle yeni bir taviz koparmak istemektedir. Nükleer güç olan Rusya, Afganistan ve Irak'tan başarısız olarak çıkan ABD'nin sa-

vaştan yorulmuş olduğunun bilincindedir ve ABD'nin kendisini silah zoruyla caydıramayacağını öngörmektedir. Avrupa ise ekonomik dev siyasi küce pozisyonunu hâlâ sürdürmekte ve etkisiz bir pozisyon sergilemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Batı'nın elinde diplomatik ve ekonomik baskılar dışında başka aracı yok gibidir. Diplomatik baskılar genelde propaganda ve uluslararası alanda eleştiriler anlamına gelmektedir ki bu tutumlar Rusya'nın genelde dikkate aldığı konular olmamıştır.

Batı, ekonomik anlamda Rusya'nın ticarete dolar ve SWIFT sistemini kullanmasını yasaklayabilir ve Putin'e yakın bazı isimlere yaptırım uygulayabilir. Bu amaçla ABD, Avrupa ülkelerine Rusya'dan gaz tedarik etmemeleri ve enerji tedariklerini çeşitlendirmeleri noktasında telkinlerde bulunmaktadır. Örneğin, Ukrayna hattına alternatif olarak kurulup Kuzey'den Rus gazını Avrupa'ya ulaştıran Nord Stream 2 hattı iptal edilebilir. Ukrayna işgal edilirse bu hattın iptal edileceği konusunda Almanya ve ABD'nin anlaşığı ifade edilmektedir. Sonuç itibarıyla bu yaptırımlar ancak Avrupalı bütün aktörlerin desteği alınabilirse bir anlam kazanabilir.

“

Ukrayna krizi küresel düzenin, belki de Soğuk Savaş sonrası dönemin, en ciddi ve derin krizi olmuştur. Putin farkında olmadan “beyin ölümü”nden bahsedilen ve Trump'ın da küçümsediği NATO'nun önemini tekrar artırmıştır.

”

Batı'da ABD ve AB ittifakı olduğu gibi Doğu'da Rusya ile Çin arasında bir ittifak olduğu görülmektedir. Çin, Ukrayna kriziyle kendisi üzerinden ABD'nin dikkatinin dağılmasından memnun gözükmemektedir. Rusya ve Çin arasında, Orta Asya ve İran konusunda fikir ayrılığı ve tedirginlik görülmektedir. Çin, BM'de kullandığı çok sayıda vetoyla Suriye'de Rusya'ya hiç olmadığı kadar diplomatik destek sunmuştu. Bu iki kampın mücadelesi dünyanın merkezi sayılabilecek Ortadoğu'ya ciddi bir şekilde yansiyacaktır. Bölge ülkeleri söz konusu iki tarafın çatışma sahasına dönüşürse ciddi maliyetlerle karşılaşabilir veya iki taraftan birinin bölgeye kapsamlı bir ittifak teklif etmesi durumunda bölgedeki güç dengelerinde değişime yol açabilir. Fakat birinci ihtimal daha olası gözükmemektedir. Arap Ayaklanmaları'nda bahsi geçen küresel aktörlerin çoğu demokratik gelişmelere karşı ortak tavır almıştı ama Ukrayna krizi küresel düzenin, belki de Soğuk Savaş sonrası dönemin, en ciddi ve derin krizi olmuştur. Putin farkında olmadan “beyin ölümü”nden bahsedilen ve Trump'ın da küçümsediği NATO'nun önemini tekrar artırmıştır. Bugün yaşanan ve sıcak çatışmalara dahi dönüşmesi ihtimal Batı ve Rusya gerginliğinin Ortadoğu'ya da ciddi yansımaları olacaktır. Arka bahçesi gördüğü Kafkaslar ve Doğu Avrupa'da sıkıştırılırsa Rusya, Irak, Suriye, Körfez ve Kuzey Afrika'da Batı çıkarlarını zayıflatmak isteyebilir. Bu durum Doğu Akdeniz, Suriye ve Irak'ta yeni gerginlikler doğurabilir. Böylece Rusya, Suriye krizinin çözümsüzlüğünü ve Batı için ciddi endişe kaynağı olan çar-

tışmalar, göç ve terörün devam edeceği bir ortamı tercih edebilir. Hâlihazırda Rusya, İdlib meselesini hem Türkiye hem de Batı'ya baskı aracı olarak kullanmaya çalışmaktadır ve bunu daha fazla istismar edebilir. Bu mücadele enerji, ticaret hatları ve pazar olması açısından Ortadoğu'nun önemini artıracaktır. Her şeyden önce Rus gazı kesilirse Avrupa'nın gaz ihtiyacını karşılayacak alternatif merkezler Ortadoğu'da yer almaktadır. Bu bağlamda özellikle Katar gazı gündemdedir ve Cezayir gazı da daha önemli hâle gelecektir. Doğu Akdeniz ile birleşince Mısır ve İsrail gazının da Avrupa'ya ulaştırılma süreci hızlanabilir.

Suriye'ye Rusya'nın gelişinde askerî ve güvenlik boyutu kadar doğal gaz mücadelesinin payı vardı. Bu yolla Rusya, Doğu Akdeniz'de kendi gaz tekelini riske atabilecek girişimleri önlemek istemektedir. Bu yüzden Rusya eski müttefikleri Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki Batı'nın desteklediği East-Med Boru Hattı Projesi ve onun getirdiği yasal tartışmalarda Yunanistan'ın yanında durmamıştır. Geçen ay ABD yönetiminin bu projeden desteğini çekmesi, bu projeye Doğu Akdeniz'de izole edilmeye çalışılan Türkiye'yi değil Rusya'yı da memnun etmiştir. Dolayısıyla yeni hattın Suriye'den geçmesinin güçlü ihtimali Rusya'nın elinde ciddi koz olmaktadır. Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrasının en derin küresel krizlerinden biri olan Ukrayna meselesinin dünyanın en kritik bölgelerinden Ortadoğu'ya yansımaları olacaktır ve Türkiye'nin etkileneceği ve etkileyeceği bu yansımalar sonucunda bölgesel dinamikler yeniden şekillenecektir. ■